

зин отац нису наводно знали све што се догађа у њиховој земљи“. Према њеном виђењу, НДХ је била створена као праведна и дуго ишчекивана држава, а саму антисемитску перцепцију усташа је одбацивала.

Ова књига је утемељена на истраживању различитих аспеката родне историје, историје југоисточне Европе и ратних сукоба, друштвено-политичких ставова и односа жена према усташком покрету. Истовремено,

она нуди одговоре на питања – како су се жене носиле са новом друштвеном стварношћу у НДХ, какву су слику пропагирале и у којој мери су је заиста и живеле. Коначно, ова књига пружа могућност сагледавања целовитије слике жена у усташком покрету и НДХ, отварајући простор за нова истраживања и расправе.

Тамара СТОЈАНОВИЋ

Оливера Драгишић, *Комунистичко освајање власти на Балкану 1944–1947. Румунија. Бугарска. Југославија*. Београд: ИНИС, 2023, 583.

Крајем 2023. године у издању Института за новију историју Србије објављена је монографија *Комунистичко освајање власти на Балкану 1944–1947. Румунија. Бугарска. Југославија*, чији је аутор др Оливера Драгишић, виши научни сарадник Института за новију историју Србије. У питању је њена трећа монографска публикација, након књиге *Југославија и Бугарска 1944–1980. Хроника неуспешног пријатељства* (Београд, 2019), објављене у коауторству са Петром Драгишићем и *Война после војњи. Движение сопротивления на Балкану 1945–1953 гг.* (Москва, 2019), објављене у коауторству са Алексејем Тимофејевим и Дмитријем Тасићем. Њена најновија и прва самостална ауторска монографија проистекла је из рада на докторској дисертацији „Конституисање комунистичке власти на Балкану после Другог светског рата: компаративна анализа структуре власти у Југославији, Бугарској и Румунији 1944–1947“, одбрањеној на Катедри за општу савремену историју Филозофског факултета у Београду.

Посвећеност истраживању политичке и културне историје Балкана у 20. веку очита је из досадашњих радова ауторке, у којима доминирају четири тематска круга: кинематографија балканских народа и њихово „читање“ у политичком и идеолошком кључу; историографске интерпретације, са посебним освртом на уџбенике историје; односи између балканских држава и народа, превасходно југословенско-бугарске везе; политичке структуре власти у балканским државама, уз акценат на успостављање комунистичке власти током и по окончању Другог светског рата. Монографија *Комунистичко освајање власти на Балкану* проистекла је превасходно из овог четвртог тематског комплекса, али су у анализу политичких процеса пресудних за послератну историју три балканске државе уткани и ауторкино интересовање за историју историографије и трагање за политичким мотивима историографских интерпретација, осећај за језичке финесе и значење појмова коришћених како у језику извора, тако и историографије, те познавање међусобних веза

и контаката између политичких представника балканских народа.

Структуру монографије *Комунистичко освајање власти на Балкану*, поред *Предговора* (стр. 11–44), *Увода* (45–74), *Закључка* (533–550), списка извора и литературе, скраћеница, именског и предметног регистра, чине три основна поглавља насловљена: *Румунија* (75–201), *Бугарска* (203–377) и *Југославија* (379–531), кроз које ауторка путем мањих тематско-хронолошких целина указује на географски, политички и геополитички положај сваке од трију држава, уводи читаоце у тему скицирајући друштвени, економски, унутрашњополитички и међународни контекст и предисторију догађаја и процеса о којима пише, прелазећи затим на детаљан приказ конкретних корака који су, како на плану међусавезничких односа, тако и на нивоу локалних актера, довели до успостављања комунистичке власти у Букурешту, Софији и Београду. Поглавље посвећено Румунији засновано је превасходно на анализи објављених извора и литературе на румунском, енглеском и српском језику, дигиталној колекцији извора о спољној политици Сједињених Америчких Држава (ФРУС) и документима похрањеним у Архиву Југославије; одељак о Бугарској – на литератури и објављеним изворима на бугарском, српском и енглеском језику, документима из Централног државног архива у Софији и Архива Југославије, као и колекцији ФРУС, док је целина о Југославији у највећој мери заснована на литератури и објављеним изворима на српском, а затим и енглеском језику, на грађи Архива Југославије и такође дигиталној колекцији ФРУС. Осим тога, ауторка је истраживања спровела и у локалним архивима – Државном архи-

ву у Видину, Архиву у Турну Северину, као и у Историјском архиву у Неготину.

У монографији *Комунистичко освајање власти на Балкану* анализирана је изградња *структура власти* у Румунији, Бугарској и Југославији крајем и по окончању Другог светског рата. Изградњу *структура власти* ауторка види као начин на који су велике силе остваривале свој утицај у мањим државама. Самим тиме, с једне стране, тема којој је ова књига посвећена – остваривање утицаја великих сила кроз успостављање *структура власти* у мањим државама – чини је релевантном не само за период о коме је реч, већ и за анализу савременог света. С друге стране, посматрање изградње *структура власти* у балканским државама на крају Другог светског рата кроз ову призму измешта долазак комуниста на власт у Румунији, Бугарској и Југославији из локалног, националног оквира, у раван анализе борбе великих сила за утицај на простору Балкана.

Ту централну нит – о пресудној улози великих сила у обликовању политичког пејзажа у балканским државама – која повезује наратив Оливере Драгишић, наговештава већ корица књиге са чувеном фотографијом „велике тројице“ на Јалти фебруара 1945. године. У складу с тиме, ауторка износи више теза. Једна од основних теза Оливере Драгишић јесте да је постојала *заједничка* савезничка одговорност за долазак комуниста на власт у Румунији, Бугарској и Југославији. Полемишући са интерпретацијама које су замаха добиле посебно након пада Берлинског зида о искључивој совјетској одговорности за успостављање комунистичких режима у овим државама, ауторка указује на то да је препуштање Бугарске, Румуније, па делом и Југосла-

вије Совјетима било плод савезничких договора и нагодби у којима су свесно одређене територије „жртвоване“ зарад других, стратешки важнијих („Румунија за Грчку“ и „Бугарска за Грчку“). Самим тиме, западне савезнице су, вођене својим себичним интересима, у циљу међусавезничког договора, „пуштале низ воду“ сопствене савезнике и експоненте у балканским државама који најчешће нису били свесни бескрупулозних међусавезничких нагодби на њихов рачун. Определујући се да фотографија са Јалте краси корице њене нове монографије, ауторка читаоцима скреће пажњу на још једну од својих теза, а то је да је конференција на Јалти, као симбол савезништва велике тројице, представљала историјски и историографски мит, те да су за будући изглед Балкана од веће важности биле нагодбе и договори о подели интересних сфера (превасходно између Черчила и Стаљина), као и да су основе послератне структуре власти већ претходно биле постављене, у периоду између Техерана (новембар 1943) и Јалте (фебруар 1945). Иако ауторка с правом указује на пресудни утицај „спољног фактора“ у креирању послератног уређења на Балкану, таквим приступом донекле се локалним актерима не само одриче право на иницијативу, већ се и лишавају одговорности. Ипак, доследно преиспитивање постављених теза о одговорности и улози великих сила анализу три „студије случаја“ (Румуније, Бугарске и Југославије) повезује у кохерентну мисаону целину.

Компаративна анализа три „случаја“ омогућила је ауторки, с једне стране, да о узроцима, процесима и методама комунистичког освајања власти изведе одређене генералне закључке, али и да препозна специфичности

у свакој од земаља. Анализом фактора који су довели до успостављања комунистичких режима у три балканске државе, Оливера Драгишић дошла је до закључка да географски положај, индустријска развијеност, русофилија/русофобија, укореењеност антикомунистичких сентимената у друштву, или сама снага комунистичких партија у овим државама нису били од пресудног значаја, већ су то пре свега били савезнички договори и присуство Црвене армије. Указивањем на ове факторе, ауторка у великој мери проблематизује питање суверенитета балканских држава и друштава. Анализирајући методе доласка комуниста на власт, ауторка увиђа да су, уз одређене специфичности, у све три земље постојале и заједничке црте. Тако је у сва три случаја прво успостављена наизглед коалициона влада – *народни фронт* (уз увиђање да је народни фронт у Југославији био другачијег карактера него у Румунији и Бугарској, где је доиста имао форму коалиционе владе), те да је, затим, „салама тактиком“, односно одсецањем десних крила супарничких партија и покрета, као и касније сопствене партије, вршена политичка и идеолошка хомогенизација власти. У све три земље ауторка прати процесе успостављања комунистичке власти од локалног нивоа до врха, преузимање полуга моћи – војске, полиције и судства, идентификујући напоре спровођење терора и амнестија, кажњавања и награђивања. Борба за структуре власти у балканским државама отпочела је током Другог светског рата, преносећи се у прве послератне године, те стога ауторка процес комунистичког освајања власти прати и у ратном и у послератном, хладноратовском контексту. Увиђајући континуитете који су се преливали из

ратних у послератне године, ова књига истовремено преиспитује завршетак Другог светског рата као устаљену „нулту тачку“ историографских интерпретација.

Будући објављена на српском језику, монографија *Комунистичко освајање власти на Балкану* за српске читаоце, према нашем мишљењу, има двоструку важност. С једне стране, она представља извор знања о догађајима и процесима који су се у два суседним државама, Румунији и Бугарској, одвијали током Другог светског рата и првих послератних година, а о којима је

у домаћој историографији посвећивано до сада мало пажње. С друге стране, за читаоце који су далеко боље упознати са југословенском историјом, пружа могућност смештања догађаја и процеса који су се одвијали у Југославији у шири, балкански, европски и глобални контекст на прелазу из Другог светског рата у Хладни рат. Иако је реч о научној публикацији, стил писања Оливере Драгишић ову монографију чини пријемчивом не само стручној, већ и широј публици.

Наталија ДИМИЋ ЛОМПАР

Ondřej Vojtěchovský, Jan Pelikán, *V čase odkvétání. Československo a Jugoslávie v období pozdního socialismu, 1969–1989.*
Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2021, 330.

Ondřej Vojtěchovský, Jan Pelikán, *Ne baš lako socijalističko prijateljstvo. Čehoslovačka i Jugoslavija u razdoblju kasnog socijalizma (1969–1989)*, preveo Marijan Lipovac. Zagreb: Srednja Europa, 2024, 401.*

Завршна фаза југословенско-чехословачких односа, тачније, последње две декаде развоја, односно, опадања и пропасти социјализма, нису до сада биле систематски обрађене ни у српској, хрватској и осталим историографијама бивше Југославије, нити у чешкој или словачкој историографској литератури. Прва целовита и за сада једина монографија на ову тему, заснована првенствено на анализи бројних докумената из архива у Прагу, Београ-

ду и Загребу, дело је двојице чешких историчара, Ондрежеа Војтјеховског (Ondřej Vojtěchovský) и Јана Пеликана (Jan Pelikán), дугогодишњих предавача и истраживача на Филозофском факултету Карловог универзитета у Прагу. Обојица су познати у срединама бивше Југославије, како у уским научним круговима, тако и широј публици, првенствено захваљујући делима која су излазила у часописима у Београду, Загребу, Копру или, пак, као самосталне

* Овај текст је подржан од стране Европског фонда за регионални развој – Пројект: „Креативност и прилагодљивост као услов за успех Европе у међусобно повезаном свету“ (No. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734). Пројект се реализује на Филозофском факултету Карловог универзитета у Прагу. This work was supported by the European Regional Development Fund-Project “Creativity and Adaptability as Conditions of the Success of Europe in an Interrelated World” (No. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734). The project is solved at the Faculty of Arts, Charles University in Prague.